

Էլիզ ՈՍԿԱՆՅԱՆ Երևանի պետական համալսարան

ՄԵՂՄԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱԾՈՒՄՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐԸ

Մարդկային հաղորդակցության կարևորագույն միջոցը՝ լեզուն, հասարակության խոշորագույն ձեռքբերումն է, մարդկային գրծունեության բոլոր ձևերի կազմակերպման մի հզոր գենք: Այն գտնվում է մշտական շարժման մեջ: Լեզվի զարգացման ընթացքում տեղի են ունենում զանազան փոփոխություններ՝ բարիմաստի ընդլայնում, նեղացում, շրջում, վերիմաստավորում և այլն: Բառը կարծես երկփեղկվում է և ձեռք է բերում նոր իմաստային նրբերանգներ: Սակայն փոփոխության ենթարկվելով և հարստանալով այն մնում է մարդկային ոգու ամենակայուն բաղադրիչը, ազգային արժեքների երաշխավորը և հոգևոր մշակույթի պահապանը:

Լեզվի հարստացման մի ինքնատիպ, երբեմն միայն տվյալ մշակույթին և ժամանակաշրջանին հասող միջոց են հանդիսանում մեղմասությունները: Բոլորին հայտնի, սակայն խոսողի կողմից այս կամ այն պատճառով անհարմար ընկալվող երևույթների մասին խոսելու նպատակով՝ կիրառվում է այսպես կոչված «լեզվական շպար»: Մեղմասությունները հարստացնում են լեզուն՝ փոխարինելով իին արտահայտությունները նոր արտահայտություններով, լրացնելով նոր իմաստային շերտերով: Բոլոր լեզուներում առկա, բայց ազգային ինքնատիպություն դրսևորող մեղմասությունները արտացոլում են այն մշակութային դաշտը, որից սերում է տվյալ լեզուն, կրում են տվյալ մշակույթի կնիքը: Որոշ իմաստով մեղմասությունները տվյալ մշակույթի, դարաշրջանի հայելին են: Նրանք մեզ կարող են պատմել մեր վախերի, անհանգստությունների, գաղտնիքների մասին, չեղանակությունների մասին, որուն նրանց կարիքն ենք զգում երբ ցանկանում ենք չվիրավորել, հնարավորինս քաղաքավարի լինել, միևնույն ժամանակ քողարկել որոշ իրողություններ հասարակության ավելի լայն զանգվածներից: Երբեմն նրանք ոչ այնքան հաճելի իրականությունն քարցնելու, մեղմելու փորձ են, ինչպես հետևյալ օրինակում՝

*A: I heard your brother's in a **correctional facility** (jail). Is that true?*

B: Yes, I'm sad to say.

A: What happened?

*B: It was all a misunderstanding. He worked for a large clothing retailer. He **was let go** (to be fired) after he was caught with **pilfered goods** (stolen). My brother didn't know what they were. The guy who gave them to him said they'd fallen off the back of a truck.*

A: Oh, I see. Hmm ... And how's your younger brother doing?

*B: He's between jobs (unemployed) right now. He's **returned to the nest** (living at home with parents again), so that's good for him financially, but he's got payments to make on a **pre-owned car** (a used car) he bought recently. <http://azargrammar.com>*

Ասս թե ինչպես են անգլիացիները փորձում մեղմել իրողությունը, ավելի նրբանկատ լինել՝ խուսափելով ուղղակիրեն խոսել տհաճ խնդիրների մասին:

Եթե արտահայտությունը օգտագործվում է որպես մեղմասություն այն հաճախ կորցնում է իր ուղիղ իմաստը և հանդես գալիս որպես փոխարերություն: Օրինակ՝ mature բառը ուղիղ իմաստով նշանակում է *հասուն*, սակայն որպես մեղմասություն կիրառվում է old, elderly բառի փոխարեն:

Some *mature-age* workers may also be thinking about retiring.

Having a flexible workplace can help these employees gradually transition into retirement which benefits both the employee and the business /<http://www.fairwork.gov.au/>/

Երբեմն, նույնիսկ եթե բառն իմքնին վիրավորական չէ, կիրառվում են մեղմասություններ տհաճ կամ անհարմար իրողություններ թաքցնելու նպատակով: Այս տեսակի մեղմասությունները ամբոխավարության (doublespeak) դրսւորումներ են, նրանց հանդիպում ենք քաղաքականության, հանրային կապերի (PR) և բիզնեսի ոլորտում: Օրինակ՝ servicing the target արտահայտությունը հանդես է գալիս որպես bombing բառի ավելի ընդունելի տարրերակ /<http://news.google.com/newspapers/>:

Երբեմն մեղմ խոսքի կիրառումը հավասարեցվում է բարեկրթությանը: Ընկերությունների վերադասները ցանկանում են հնարավորինս քաղաքավարի հնչել աշխատակիցների աշխատավարձի կրծատման կամ աշխատանքից ազատելու հարցերի մասին խոսելիս: Օրինակ՝

It was an unhappy time. We had to *downsize* the company substantially and we had quite a serious divergence of opinion between the management and the workforce. /Sunday Express, 12 February, 1995/

Վերևում արդեն անդրադարձել ենք այն փաստին, որ մեղմասությունները համամարդկային լինելով հանդերձ կրում են նաև մշակութային տարրեր: Նրանք տարրեր կիրառություն և հնչողություն են դրսևորում կախված տվյալ երկրի պատմության առանձնահատկություններից, ազգային արժեքներից, ավանդույթներից և այլն: Միջմշակութային հաղորդակցման ժամանակ հաճախ կարող ենք սխալ մեկնաբանել դիմացինի խոսքը, քանի որ յուրաքանչյուր մշակույթ յուրովի է ընկալում և արժեստում բառերն ու նրանց արտահայտած իմաստները: Օրինակ Չինաստանում և Ճապոնիայում, ինչպես և մեր երկրում հասարակությունը հարգանք է տածում ծերերի հանդեպ: Մարդիկ հավատում են, որ ծերությունը իմաստության, փորձի խորհրդանիշ է և այսպիսով արժանի է հարգանքի: Չինարենում հաճախ կարելի է հանդիպել ծեր+ակադեմիական տիտղոս, կամ ազգանուն+ծեր ձևերին (օրինակ՝ lao jiao shou, այս արտահայտությունը բառացի նշանակում է ծեր պրոֆեսոր [/http://wenku.baidu.com/](http://wenku.baidu.com/)): Արևմուտքում հնարավորինս փորձում են խուսափել ուղղակիորեն ծերության մասին խոսելուց: Նրանք փոխարինում են old բառը *getting on years, senior citizen, second childhood, the sunset year* և այլ արտահայտություններով:

Մշակութային առանձնահատկություններից բացի մեղմասությունների վրա կարող են անդրադասնալ նաև դրանց կիրառողների սեռը, տարիքը, անհատականությունը և այլ գործոններ: Դիտարկենք անգերեն toilet բառը. տղամարդկանց բառապաշտում հանդիպում ենք to rear մեղմասությանը, այնինչ ու powder one's nose և to go to the pot արտահատությունները համապատասխանաբար առկա են կանանց և երեխաների բառապաշտում:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ մեղմասությունը խոսդի կողմից ծանօթ երևոյթների գմանատումն է պատշաճության/ոչ պատշաճության, քաղաքավարության կամ գործիության մասին տվյալ հասարակության և անհատի պատկերացումներին համաձայն: Ըստ այդմ սահմանվում են այն թեմաները և մարդկային գործունեության ոլորտները, որոնց մասին խոսելիս մարդիկ առավել հակված են մեղմ խոսքին:

1. Անպարկեցն/ գրեիկի քառեր և արտահատություններ: Դրանց թվին են պատկանում, որոշ ֆիզիոլոգիական երևոյթներ անվանող քառերն ու արտահայտությունները: Օրինակ՝ praying to the porcelain god – vomiting; eating for two – pregnant; eliminate – urinate; being a girl/ lady/ woman – menstruation; մարդու մարմնի որոշ մասեր, հատկապես սեռական օրգանների անվանումները; սեռական հարաբերությունները՝ to make love/ babies, to get busy, to do it – to have sex:

Ամենահինը լինելով հանդերձ լեզվի այս շերտը թերևս ամենայնցելին է և անընդունելի է «քաղաքավարի հասարակության» մեջ:

2. Հաշմանդամություն, ֆիզիկական արատներ: Մեղմասությունների այս տեսակը առավել մեծ տարածում գտավ քաղաքական կոռեկտության շարժման ի հայտ գալուն գուգահեռ: Դիտարկենք օրինակ accessible և user քառերը, որոնք կիրառվում են disabled, handicapped քառերի փոխարեն և վերաբերում են ֆիզիկական արատներ ունեցող մարդկանց համար ստեղծված հարմարություններին: Նախ դիտարկենք accessible քառը հետևյալ նախադասության մեջ:

Accessible entrance is around the back; there is an intercom for assistance.

Accessible քառի քառարանային բացատրության մեջ հանդիպում ենք հետևյալ մեկնաբանությանը՝ accessible – that can be reached, entered, used, seen, etc. (OALD): Որպես մեղմասություն կիրառվելով՝ ինչպես երևում է վերը նշված օրինակից, քառը ձեռք է բերում որոշակի նրբերանգ, տեղի է ունենում բառիմաստի նեղացում: Accessible entrance արտահայտությունը կիրառվում է այն վայրը նկարագրելու համար, որը ծառայում է որոշակի ֆիզիկական խնդիրներ ունեցող մարդկանց համար, այսինքն՝ մատչելի է հատկապես հաշմանդամների համար:

Այժմ դիտարկենք user բառի կիրառությունը wheelchair user արտահայտության մեջ:

A *wheelchair user* is less *disabled* in an environment without stairs.

User բառը որպես *հաշմանդամ* բառի մեղմասություն սկսել է կիրառվել Ամերիկյան քաղաքացիական իրավունքների զանգվածային շարժման ժամանակ (1955-68): Այստեղ թերևս հարկ է նշել, որ շարժման առանցքային գաղափարը մարդկանց հավասարությունն էր՝ անկախ սեռային, ռասայական, կրոնական, ինչու ոչ, ֆիզիկական տարրերություններից: Համատեղելով և միևնույն ժամանակ հակադրելով wheelchair user և disabled արտահայտությունները միևնույն նախադասության մեջ՝ կարծես թե մտովի վերացնում ենք այն բոլոր խնդիրները, որոնց հետ բախվում են հաշմանդամները իրենց առօրյա կյանքում, հավասարության նշան ենք դնում բոլոր մարդկանց միջև, վերացնելով խոչընդոտը՝ աստիճանները, շրջապատը դարձնում ավելի հասանելի:

1. Մահ և մարդասպանություն: Անգլերենը ունի բազմաթիվ մեղմասություններ, որոնք առընչվում են մահվանը, հույսարկավորությանը և այն մասնագիտություններին, որոնք կապ ունեն մահվան հետ: Այս տիպի մեղմասությունների կիրառությունը մարդկանց կողմից մահ անվանող բառերի հանդեպ տածվող սնոտիապաշտության դրսնորումն է: Թերևս դրանով կարելի է բացատրել մահվան թեմային առընչվող բազմաթիվ արտահայտությունների գոյությունը անգլերենում: Թվենք դրանցից մի քանիսը. մահացած մարդկանց մասին անգլիացիները ասում են, որ նրանք հեռացել են՝ passed away, passed, departed: Հանգույցյալին անվանում են ննջեցյալ deceased, the loved one, the dear: Երբեմն ասում են, որ ննջեցյալը գնացել է ավելի լավ վայր ‘has gone to a better place (մասնավորապես կիրառվում է հավատացյալ մարդկանց կողմից, որոնք հավատում են Դրախտի գոյությանը): Այլ օրինակներ. was taken to Jesus; gone to be with the Lord; met his maker; called to a higher service:

Վերոհիշյալ բնագավառներն առավելապես վերաբերվում են խոսողի, խոսակցի կամ երրորդ անձնավորության անձնական կյանքին: Դրանք պայմանականորեն կարելի է անվանել *ամենակամ մեղմասություններ*:

Մեղմատությունների մեկ այլ խումբ են կազմում այն արտահայտությունները, որոնք առավելապես առընչվում են մարդու և հասարակության **սոցիալական/հասարակական կյանքի** տարրեր բնագավառներին: Խոսողի կողմից կատարվում է բառերի և արտահայտությունների այնպիսի ընտրություն, որոնք ոչ միայն պարզապես մեղմացնում են այս կամ այն անընդունելի երևույթները, այլև քողարկում, շղարշում են երևույթի բուն երթյունը: Մեղմատությունների այս տարատեսակը հատկապես բնորոշ է հետևյալ բնագավառներին.

1. Դիվանագիտություն/քաղաքականություն: Հաղորդակցական խնդիրները, որոնց հետ առընչվում են դիվանագետներն ու քաղաքական գործիչները, երբեմն հնարավոր չէ լուծել միայն ուղղակի անվանումներ կիրառելով. առանց ակնարկների, քերասությունների, քողարկման, այսինքն առանց այն ամենի, ինչի համար նրանք նախատեսված են: Երբեմն քաղաքական խոսքը կազմված է զուտ մեղմատություններից, որոնք հնարավորություն են տալիս շեղել հանրության ուշադրությունը կնճռու հարցերից, հնարավորինս նուրք անդրադառնալ ցավու խնդիրներին: Դիտարկենք օրինակ՝ least favoured countries – poorest countries; peace-keeping action – invasion of another’s territory; cleanse – to free from enemy occupation or sympathizers; elimination – killing (usually of political or espionage killings); capital punishment – punishment by death; to impose sanctions – penalty; pie in the sky – nothing but promises: Թերևս քվարկված օրինակներից ամենազավեշտալին *peace-keeping action* արտահայտությունն է: Peace (խաղաղություն) բառը տվյալ համատեքստում ձեռք է բերում բոլորովին այլ, նույնիսկ հակառակ իմաստ՝ այն կիրառում ենք պատերազմական գործողությունների մասին խոսելիս: Այսպիսով, պատերազմական գործողությունները, որոնք ուղեկցվում են բազում մարդկային զոհերով, խաղաղ գործողություններ անվանելով՝ ամբողջովին խեղարյուրվում է ճշմարտությունը:

Peace-keeping actions are military operations undertaken with the consent of all major parties to a dispute, designed to monitor and facilitate implementation of an agreement (ceasefire, truce, or other such agreement) and support diplomatic efforts to reach a long-term political settlement. <http://www.answers.com/topic/peacekeeping>

2. Պետական և ռազմական գաղտնիքներ, ռազմական ուժերի, հետախուզության, ոստիկանության գործողություններ և այլն: Организација procedure – a civil or criminal legal action; relocation camp – an institution for the imprisonment of enemy aliens; special action – the rounding up and murdering of Jews by Nazis (նացիստներն այս եզրույթը կիրառում էին մասսայական սպանությունների մասին խոսելիս):

Մեղմասությունների օգնությանն ենք դիմում մի շաբթ մասնագիտությունների մասին խոսելիս: Այս տիպի մեղմասությունների հիմնական նպատակը տվյալ մասնագիտության տեր մարդկանց սոցիալական դիրքի վերաբժնորումն է: Ավելի խրբին անվանումներ ունենալով այսպիսի մեղմասությունները տպավորիչ են հնչում, կարծես թե «ազնվացնում են» աշխատանքի բուն էռությունը: Օրինակ streets and sanitation technician – garbageman; domestic logistics specialist – housewife; sanitary engineer – janitor; fresh air inspector – unemployed; senior software engineer – programmer, transparent-wall maintenance officer – window cleaner:

Հնչախես երևում է վերը նշված օրինակներից՝ մասնագիտություններին առնչվող արտահայտություններում հաճախ կարող ենք հանդիպել engineer, officer, specialist բառերի կիրառությանը: Հարկ է նշել, որ այսպիսի արտահայտությունները ավելի հաճախ մեջբերվում են հումորով, քան` իրականում կիրառվում:

Մեղմասությունները կայուն, հայտնի արտահայտություններ լինելով հանդերձ՝ երբեմն դիպվածային են. երկու ընկերների կամ ընտանիքի անդամների խոսքում կիրառվող մեղմասությունները կարող են ըմբռնելի չլինել, նույնիսկ իմաստից զուրկ լինել երրորդ անձի համար: Մեղմասությունների կիրառությունը կարող է սովորական լինել որոշակի բնագավառների համար, ինչպես օրինակ բժշկությանը, բայց անհասկանալի մյուս մասնագիտությունների տեր մարդկանց համար: Այս դեպքերում նրանք դիտարկվում են, որպես ծածկալեզու (jargon) կամ գաղտալեզու/պայմանական լեզու (argot):

Ամփոփելով ևս մեկ անգամ նշենք, որ մեղմասությունները մեզ հնարավորություն են տալիս անհրաժեշտության դեպքում բարցնել մեր մտադրությունները, ինչպես նաև խոսափել հաղորդակցական կոնֆլիկտներից: Արտացոլելով հասարակության կողմից գնահատվող արժեքները և մարդկանց բարոյական նորմերը դրանք մի շատ

արժեքավոր գործառույթ են իրականացնում՝ ավելի դյուրին են դարձնում մարդկային հաղորդակցությունը։ Ծիշտ կիրառելով մեղմասությունները մենք կյանքը դարձնում ենք ավելի ներդաշնակ և խաղաղ։

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ларин Б.А. Об эвфемизмах // Проблемы языкоznания. Л., 1961.
2. Видлак С. Проблема эвфемизма на фоне теории языкового поля // Этимология 1965. М., 1967.
3. Шмелев Д.Н. Эвфемизм // Русский язык. Энциклопедия. М., 1979.
4. Арапова Н.С. Эвфемизмы // Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
5. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). М., 1996.
6. Москвин В.П. Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка. Волгоград, 1999.
7. Rawson H. A Dictionary of Euphemisms and other Doubletalk. New York: Crown publishers Inc, 1988.
8. Euphemisms and culture: A rose by any other name:
<http://www rtcil org/>
products/RTCIL%20publications/Media/Guidelines
9. Guidelines for reporting and writing about people with disabilities:
<http://www rtcil org/products/RTCIL%20publications/Media/Guidelines>
10. <http://www.krugosvet.ru>
11. www.wikipedia.com

Э. ВОСКАНЯН – Темы и сферы эвфемизации речи. – В речи происходит оценка говорящим того или иного явления с точки зрения приличия/неприличия, вежливости/грубости, которая ориентирована на определенные темы и сферы человеческой деятельности, а также на межличностные отношения. С помощью эвфемизмов человек пытается быть, или хотя бы казаться, вежливым, избегая коммуникативных проблем. В статье представлены основные темы и сферы эвфемизации речи, которые в основном сводятся к следующим: болезни и смерть, отношения между полами, определенные части тела, а также дипломатические отношения, репрессивные действия власти и т.п.

E. VOSKANYAN – *Areas and Spheres of Speech Euphemization.* – During the speech act the speakers try to evaluate this or that phenomenon from the point of view of decency/indecency, politeness/rudeness. The evaluation process mainly takes place while speaking about some specific areas and spheres of human activity as well as the relationship between people. When one wants to name things without calling up mental pictures of them, he uses euphemisms. With the help of euphemisms we try to become or at least seem to be polite, to avoid communicative conflicts. In the paper an attempt is made to identify the main spheres and areas where euphemisms are used most: illness and death, the relationship between the sexes, certain parts of the body as well as diplomacy and the repressive actions of the government.